

Szellemi közjavak: a nyílt forrású szellemi alkotások jövője

A tanulmány szerzői amellett érvelnek, hogy a következő évtizedben a szellemi közjavak előállítási módszerei kiforrottá válnak és egységesülnek, s felhasználásuk el fog terjedni a tartalomfejlesztésben. Szellemi közjavaknak azokat a szellemi alkotásokat (szerzői műveket, találmányokat, szoftvereket stb.) tekintjük, amelyeknek a használatából senki nem zárható ki, és az egyes felhasználók nem fogyasztják a többiek rendelkezésére álló készletet, vagyis ezek az ún. tiszta közjavak közé tartoznak. A tanulmány a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács által „Az információs társadalom technológiai távlatai” címmel indított kutatási projekt (www.nhit-it3.hu) keretében készült, s az intellektuális közjavak előállításának, valamint üzleti és magáncélú felhasználásának a fejlődését vizsgálja, továbbá elemzi a megjelenésük következtében előállt szabályozási kihívásokat és az állami támogatási politika szerepét ezen a téren

Kulcszavak: *szellemi alkotások, szellemi közjavak, nyílt forráskódú szoftver, információs társadalom, Creative Commons, OpenCores, Open Access, Wikipedia*

Szerzői információ:

Ráta Balázs

Jogász, egyetemi tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végezte, ahol jelenleg PhD-tanulmányokat folytat és az állam- és jogelméleti tárgyak oktatásában vesz részt. 2000 és 2004 között a Nemzeti Hírközlési Hatóság munkatársaként dolgozott. Jelenleg a pécsi Informatikai és Kommunikációs Jogi Kutatóintézet kutatója, valamint az *Infokommunikáció és Jog* című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. 2005 óta részt vesz az NHIT által indított IT3 projektben. Szűkebb kutatási területe: az elektronikus aláírás és az elektronikusdokumentum-használat szabályozási kérdései, valamint a jogi tudásmenedzsment.

E-mail: balazs.ratai@carneades.hu

Szemes Balázs

Jogász, 2007 júniusában fejezte be tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Jelenleg az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium munkatársa, továbbá a PTE ÁJK Doktori Iskolájának hallgatója. Elsődleges kutatási területe a szellemi javak helyzete és jog a digitális világban.

E-mail: balazs.szemes@gmail.com

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Ráta Balázs, Szemes Balázs. „Szellemi közjavak: a nyílt forrású szellemi alkotások jövője”.

Információs Társadalom VIII, 1. szám (2008): 35–44.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.VIII.2008.1.4>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Rátai Balázs – Szemes Balázs

Szellemi közjavak: a nyílt forrású szellemi alkotások jövője

Bevezető

Szellemi vagy intellektuális közjavakon azokat a szellemi jószágokat – szerzői műveket, találmányokat, szoftvereket stb. – értjük, amelyekre nézve igaz, hogy egyfelől a használatukból senki sem zárható ki, másfelől az egyes felhasználók nem fogyasztják a többiek rendelkezésére álló készletet, vagyis értelmezésünkben ezek az ún. tiszta közjavak közé tartoznak.

A szellemi közjavak legismertebb példái a nyílt forráskódú szoftverek (*Open Source Software, OSS*). Más területeken is indultak azonban mozgalmak, amelyek intellektuális közjavak előállítását tűzték ki célul; ezek mind a nyílt forráskódú szoftverfejlesztés mintáját követik. A legismertebb ilyen kezdeményezés a „Kreatív közvagyon” (*Creative Commons*) mozgalom, amely a szerzői jogi védelem alatt álló hagyományos szellemi alkotások (filmek, zeneművek, képek, irodalmi művek) mindenki által felhasználható közjavakká válását próbálja elősegíteni. Található néhány példa intellektuális közjavak előállítására az ipari termékek világában is: ilyenek az *OpenCores*¹ mikrocsip-topográfiai. Idesorolható továbbá az élettani tudományok területén született ausztráliai *BIOS* kezdeményezés² is, amely – szintén a nyílt forráskódú szoftverfejlesztés mintáját követve – a biológiai (elsősorban genetikai) kutatási eredmények minél szélesebb körű felhasználását igyekszik előmozdítani.³ Tanulmányunk az intellektuális közjavak előállításának, valamint üzleti és magáncélú felhasználásának a fejlődését vizsgálja, továbbá elemzi a megjelenésük következtében előállt szabályozási kihívásokat és az állami támogatási politika szerepét ezen a téren.

A jelenlegi helyzet

A probléma, amelyre a nyílt forrású⁴ szellemi alkotások (intellektuális közjavak) megjelenése választ kíván adni, abból adódik, hogy a szerzői jogi szabályozás nem számolt – mert nem is számolhatott – a számítógépek fejlődésével és a digitális adattárolási

¹ Lásd bővebben: Nyílt mikrocsip topográfia. *IT3 Körkép*, június–július (050/2005).

² Lásd bővebben: Nyílt forráskódú biológia. *IT3 Körkép*, április (019/2005).

³ A science-fiction irodalomban a biológiai (főként genetikai) információk szabad felhasználásának kérdéseivel kapcsolatban létrejött egy új, népszerű irányzat, a „biopunk” is (lásd <http://en.wikipedia.org/wiki/Biopunk>).

⁴ A „nyílt forrású” (*Open Source*) jelző a „nyílt forráskódú szoftver” (*Open Source Software, OSS*) kifejezésből származik, amely a szoftver forráskódjának hozzáférhetőségét hangsúlyozza. A „nyílt forrású” kifejezés általánosságban a szellemi alkotások szabad, vagyis jogilag nem korlátozott felhasználási lehetőségeire utal. A „nyílt forrású” szellemi alkotásokat gyakran összekeverik az „ingyenesen felhasználható” (*free*) szellemi al-

és -átviteli technológiák gyors elterjedésével. A szerzői jogi védelem (amely az angol-szász jogban alig több, mint másolásvédelem) szabályozása a nem digitális információ-hordozók tekintetében elégséges és megfelelő volt a szerzői jogok biztosítására, és a felhasználási módok jelentős körére nem is terjedt ki a szabályozás. A digitális formában rögzített tartalom megjelenítése azonban a számítógép működési elvénél fogva minden esetben másolás keretében valósul meg, még akkor is, amikor a tartalomnak csak a memóriába való bemásolása történik, a másolás pedig – bizonyos felhasználási célokat kivéve – a szerzői jogi szabályozás szerint a szerző kifejezett engedélyéhez kötött. A számítógépes környezetnek ez a sajátossága azt eredményezte, hogy felborult a szerzői jogilag védett és az ily módon nem védett művek felhasználásai, illetve a jogszerű és a jogsértő, de üzleti szempontból jelentéktelen hatású felhasználások között kialakult egyensúly. Emiatt a szerzői jogok tulajdonosai úgy érzik, hogy jogaikat jelentősen csorbítják az illegális másolatkészítések, a felhasználók közül pedig sokan úgy értékelik a helyzetet, hogy a szerzői jogi védelem köre túl tág. Ez az ellentmondás a jelenlegi szabályozások megváltoztatásával az egyik vagy a másik fél érdeksérelem nélkül nyilvánvalóan feloldhatatlan. A szellemi közjavak megjelenése lényegében ennek a problémának egy rendkívül gyakorlatias megoldási lehetőségét kínálja.

A számítógépek történetében az 1980-as évekig a nyílt forráskódú szoftverek játszottak domináns szerepet, ám ezután a forráskód zárttá vált. Ennek okai sokrétűek, de kiemelkedik közülük a személyi számítógépek számának növekedése és az önálló szoftverpiac kialakulása. A nyílt forráskódú újabb szoftverek megjelenését leggyakrabban a szabadszoftver-mozgalom létrejöttéhez és Richard Stallman nevéhez kötik, aki 1985-ben létrehozta a Szabad Szoftver Alapítványt (*Free Software Foundation, FSF*). Emellett a mozgalom fejlődésének jelentős állomásaként szokás megjelölni 1998-at is: a Netscape ekkor tette közzé a Navigator böngészőprogram forráskódját. A nyílt forráskódú szoftverek megjelenése a későbbiekben a szoftverfejlesztéstől távol eső területeken is ösztönözte nyílt forrású szellemi alkotások létrehozását.

A nyílt forráskódú szoftverek mellett a másik legjelentősebb kezdeményezés a Lawrence Lessig⁵ által hasonló célokkal létrehozott *Creative Commons (CC)* mozgalom, amelynek fő törekvése az, hogy mindenféle szerzői jogi védelem alatt álló mű „kreatív közvagyonná” válhasson. Ennek érdekében a CC szabadon felhasználható felhasználási szerződéseket, licenceket bocsát a jogtulajdonosok rendelkezésére. A CC-licenck nagyon hasonlítanak a nyílt forráskódú szoftverek felhasználási szerződéseire, azonban a CC szemszögéből nézve a szoftver csupán egyike azoknak a szellemi alkotásoknak, amelyeknek a szabad felhasználása – különféle feltételekkel – biztosítható.

Érdemes még megemlíteni a szintén nem szoftverek, hanem másfajta szellemi alkotások szabad felhasználását biztosítani kívánó „nyílt hozzáférés” (*Open Access*) kezdeményezést is, amely a tudományos kutatási eredmények (közlemények és tanulmányok) nyílt rendszerben való közzétételét irányozza elő, növelve azok megismerhetőségét és

---

kötésekkel. A nyílt forrású szellemi alkotások felhasználása definíciószerűen ingyenes, ugyanakkor nem minden ingyenesen felhasználható szellemi alkotás nyílt forrású. Ingyenes, de nem nyílt forrású szellemi alkotások például a pdf-formátumú fájlok megjelenítésére szolgáló *Acrobat Reader* és *Foxit Reader* programok.

⁵ Lawrence Lessig amerikai jogász és filozófus jelenleg a Stanford Law School tanára (lásd <http://www.lessig.org>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Lessig>).

így a hatásukat is. Ma már közel 2000 folyóirat csatlakozott ehhez a programhoz. Az *Open Access* kezdeményezés elsősorban az állami források felhasználásával folyó kutatási és fejlesztési tevékenység eredményeinek közkinccsé tételében játszik jelentős szerepet. Az *Open Access* kezdeményezés időben megelőzte a *CC* mozgalom létrejöttét, azonban ma már lényegében egybeolvadt a *CC*-hez kötődő *Science Commons* kezdeménnyezéssel.

Sajátos új jelenség a közösségi tartalom-előállítás,⁶ melynek révén nagymértékben gyarapodik a szellemi közjavak mennyisége. Mivel az ilyen tartalmaknál egyébként is nehezen állapítható meg a jogtulajdonos kiléte, ezért ezeket a tartalmakat legtöbbször szabadon felhasználhatóvá teszik. A nyílt forrású közösségi tartalom-előállítás legismertebb példája a *Wikipedia*: az itt elérhető szabad felhasználású tartalom mennyisége immár hat éve exponenciálisan növekszik.

A várható fejlődés

A nagy informatikai vállalatok Linux-stratégiái jól mutatják a nyílt forrású szoftverek gyakorlati-üzleti szerepének felértékelődését, valamint ezek használatának gyors terjedését és stratégiai jelentőségét.

A nyílt forrású termékek megjelenése egyrészt még inkább ráirányítja a figyelmet a digitális formában megjelenő szellemi alkotások tulajdonjogával kapcsolatos problémákra, másrészt versenyre kényszerítette az egyes piaci szegmensekben (elsődlegesen a szoftverpiacon) közel monopóliummal rendelkező óriásvállalatokat, ami szolgáltatásaik és termékeik minőségi javulásával is járt.

2. ábra. A szellemi közjavak térnyerése 2005–2015

⁶ A kérdéskört bővebben tárgyalja Pintér Róbertnek az IT3 Projekt keretében készült tanulmánya („A tartalom-előállítás kollektív módszerei”), www.nhit-it3.hu

A felmerülő kérdések kezelésének jövőbeni mikéntje még nem látható, de az igen, hogy komoly vetélkedés folyik, amit jól mutatnak például a szoftverszabadalmi irányelv megalkotása, valamint egyes közigazgatási szervek informatikai rendszerének *Linux*-ra történő átállása körüli viták. Voltaképpen a fő kérdés az, hogy megváltozik-e alapján a szellemi tulajdon kezelésének a módja, azaz a szellemi tulajdon hasznosításának hagyományos modelljére berendezkedett cégek felismerik-e az új lehetőségeket és magukévá teszik-e őket, vagy megpróbálják elérni a korlátozásukat. Az e kérdésre adandó válasz alapvetően befolyásolni fogja a nyílt forrás jövőjét. A szellemi közjavak kialakulásával és használatával kapcsolatos motivációban ugyanis meglehetősen fontos szerepet játszanak az érzelmi attitűdök is.

Amennyiben a jogok kezelésében a jogtulajdonosok és képviselőik hozzáállása alapvetően megváltozik, és felismerik a digitális változás által felvetett problémát, mi több, adekvátan reagálnak rá, a szellemi közjavak motivációinak ereje csökkenhet, ellenkező esetben erősödhet. Végeredményben a felhasználók zömének a szemében nem az előállítás módszere számít, hanem a termék jellemzői (ár, funkcionalitás, hozzáférhetőség stb.). Bármilyen furcsa, a globális politika hatása sem elhanyagolható egyes közjavak jövőbeli szerepének alakulására nézve. Ideális példája ennek a *Linux*-verziók jövője.⁷ Egyes államoknak az USA-val kialakított kapcsolatai alapvetően befolyásolják az adott ország hozzáállását a *Linux* operációs rendszerhez, így például Kínában a *Linux* használatának egyik fontos oka az Egyesült Államokkal szembeni állásfoglalás.

A nagyobb cégek természetesen – a fentiekől függetlenül – várhatóan továbbra is adományoznak majd kódot a nyílt forrású projektekhez, feltéve, ha az számukra előnyös.

A jövőben a szellemi közjavak jelentősége várhatóan növekedni fog. A nyílt forráskódú szoftverek például általában az alsóbb (szerényebb piaci igényű) kategóriákban erősödnek meg,⁸ s az ott megnyilvánuló kereslet hatására kiegészülhet a zárt forráskódú szoftvereket értékesítő nagyobb vállalkozások termékportfóliója. Egyre több cég számol a nyílt forráskódú szoftverek használatának lehetőségével.

A fentiek miatt a szellemi közjavak jövője több lehetőséget tartogat. Véleményünk szerint az „eszközjellegű” nyílt forrású termékek jelentősége növekedni fog, ha csak jogalkotási akadályok nem törik derékba a pályájukat, míg a „céljellegű” közjavak jövőjét alapvetően az fogja meghatározni, hogy a „tooled goods”, azaz díjfizetés ellenében korlátlanul rendelkezésre álló javak mellett jogfenntartott versenytársaikhoz milyen feltételek mellett juthatnak hozzá a „felhasználók”.

Szükséges technológiai előfeltételek

A nyílt forrású fejlesztés jellemzőinek összefoglalásához célszerű a jogfenntartott tartalommal szembeni különbségek áttekintéséből kiindulni. A legfontosabb eltérés a fejlesztést végzők körében tapasztalható. Míg a jogfenntartott szellemi tartalom fejleszt-

⁷ A megállapítás a *Zdnet UK* elemzésén alapul, lásd Ingrid Marson: *Why governments really choose open source?* (<http://insight.zdnet.co.uk>).

⁸ A fentiek eklatáns példája az *Openoffice–Staroffice*-páros.

tése egy zárt kör érdeme, és általában a kívülállók betekintési lehetősége korlátozott (például a tartalom későbbi használóira vagy értékesítőire, ahogy az író ügynöke tisztában lehet a készülő könyv előrehaladásával), a szellemi közjavak fejlesztése általában nyilvános, egy nagyobb csoport érdeme, és ez a kör nem zárt. Azaz a szellemi közjavak fő célja nem profittermelésre való képesség, ugyanakkor a szellemi közjavak nagyon is elősegíthetik a profitnak egy más körben való realizálását. (Például nyílt forráskódú szoftverek használatakor is szükséges a terméktámogatás.)

A fejlesztés főbb eltéréseit legjobban a „bazár” típusú irányítási modell írja le, amelynek elméletét Benoit Demil és Xavier Lecocq alakította ki a lille-i egyetemen. A modell elnevezése egyébként Eric S. Raymondtól⁹ származik, aki a szoftverfejlesztésről írt *A katedrális és a bazár* című könyvével vált ismertté.

A szellemi közjavak előállításának főbb jellemzői e szerint a modell szerint a következők:

- a) A fejlesztés fő motivációja a hírnév vagy a presztízs, amelynek a hajtóereje kisebb a jogfenntartott tartalom előállítását motiváló közvetlen anyagi érdeknél.
- b) A fejlesztés ellenőrző rendszere gyengébb, nincs lehetőség a „fő irányvonal-tól” eltérő közreműködők kizárására.
- c) Az előző két sajátosságból következően a fejlesztési folyamatot és a végeredményt jelentős szintű bizonytalanság jellemzi.
- d) A fejlesztés atipikus formája miatt a fejlesztés költségei alacsonyabbak a jogfenntartott tartalomhoz képest.
- e) A potenciális hozzájárulói kör nagysága miatt a fejlesztés bizonytalansága ki-egyensúlyozódik.
- f) A fejlesztés közösségi jellege miatt a közösség méretével exponenciális arányban nő a tartalom értéke. Azaz az egyéni hozzájárulás a felhasználók és a potenciális fejlesztők széles köréhez jut el: csökkenti a párhuzamos fejlesztésből fakadó „veszteségeket”, valamint különösen kedvező, hogy a fejlesztések szakaszosan egymásra épülhetnek.
- g) A nyílt forrásnak el kell érnie egy „kritikus tömeget” a hozzájárulók számában, hogy akár csak megközelítse a jogfenntartott tartalom hatékonyságát.

A felsorolt sajátosságok természetesen nem érvényesülnek minden esetben. A gyakorlatban egyrészt gyakran informális fejlesztői hierarchia alakul ki, ami megfigyelhető a *Linux* esetében is (például Linus Thorvalds és „hadnagyai”). A nyílt forrású szoftver fejlesztésénél általában meg szokták különböztetni a kódolást végző belső kört (*core*) a tesztelésben és a hibamentesítésben (*debugging*) közreműködő vagy a hibákat a belső körnek jelző külső csoporttól. Nem ritka az sem, hogy az adott termékből két verzió létezik egy időben: a stabil, használatra szánt változat és az újdonságokat tartalmazó, még a hibamentesítés fázisában lévő változat. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a felsorolt sajátosságok elsősorban a nyílt forráskódú szoftverek fejlesztésekor tapasztalhatók, de a szellemi közjavak más területein is felfedezhetők.

⁹ Eric S. Raymond amerikai informatikus programozó, a nyílt forráskódú szoftver mozgalom meghatározó alakja, lásd http://en.wikipedia.org/wiki/Eric_S._Raymond, <http://www.catb.org/~esr/>.

Folyamatban lévő kutatások és fejlesztések

A szellemi közjavak létrehozásának sajátos metódusából következően ezen a területen nem igazán lehet célirányos kutatásról és fejlesztésről beszélni. Ezért a kutatás és a fejlesztés kérdésköréhez kapcsolódóan a klasszikus nyílt forrású szoftverek világától távolabb eső két kezdeményezést foglalunk össze: egy publikációs rendszert, valamint a *Creative Commons* licencére épülő, annak célját jól illusztráló zenei megoldást, amelyek jól érzékeltetik a szellemi közjavak előállításának jövőbeli lehetséges irányait.

Open Access

Az *Open Access* publikálási metódusnak az a célja, hogy mindenkinek ingyenesen hozzáférhetővé tegye a tudományos publikációkat, azok minőségi szintjének fenntartása mellett. Az *Open Access* gerince a fenti feltételeknek megfelelő periodikák listáját közlő honlap,¹⁰ amely jelenleg ezernél is több folyóiratot tartalmaz, amelyekben több mint 80 ezer közlemény olvasható a tudományok széles területéről. Az új publikálási metódus kiszélesíti azt a kört, amely a kutatók tudományos munkásságához hozzáfér, és a rendszer elkerüli a magas, egyes intézmények számára elérhetetlen előfizetési összegek miatt korlátozott olvasói kör problémáját. Az *Open Access* budapesti kezdeményezéssel indult.¹¹ A megjelentetett cikkek felett a szerzői jog-védelem jelentős részét nem tartják fenn.

*Mixer: a Creative Commons-licenc alapján terjesztett zeneművek csereportálja*¹²

A *Creative Commons-licenccel* bíró termékek egyik speciális jellemzője, hogy a szerzők műveik felhasználása mellett megengedik másoknak azok esetleges átalakítását is. Ennek különösen érdekes területét jelentik a DJ-k „művei”, amelyek az eredeti alkotásokra épülő, gyakran rövid életű variációk és egyben „munkaeszközök” is. Így nem csoda, hogy sokan kihasználják a *Creative Commons* és az internet nyújtotta lehetőségeket a zeneszámok folyamatos megújítására és cseréjére. A *Mixer portál* ennek ad teret: az itt csereberélt művek zömét a hiphop zenei stílushoz tartozó, elektronikusan rögzített alkotások teszik ki. A portál működése a CC-licenccel által biztosított lehetőségek kiaknázásának (kb. 2000 regisztrált DJ, közel 2000 zeneszám) első, jelenleg még kialakulófázisban lévő példái közé tartozik. A portál a *ccHost* médiacserélő programon alapul, amely – mondanunk sem kell – nyílt forráskódú.

¹⁰ www.doaj.org

¹¹ www.soros.org/openaccess

¹² Nathan Willis: *Media Sharing with ccHost*. (<http://trends.newsforge.com>)

Az IKT más területeire gyakorolt hatások

Az információs és kommunikációs technológiák és alkalmazásaik területére elsősorban a nyílt forráskódú szoftverek megjelenése hatott. Ez – mint említettük – több piaci szegmensben versenyre kényszerítette a korábban közel monopóliumhelyzetbe került piaci szereplőket, csökkentve a vásárlóknak bizonyos eladóktól való függőségét (*vendor-lockup*). Hozzájárult továbbá a termékek általános biztonsági szintjének növekedéséhez is, és javította a kínálati oldal reagálását a kereslet változásaira. Meghonosította a szoftverpiacon a „testreszabás” (*customization*) itt korábban ismeretlen – vagy legalábbis ilyen mértékben soha nem látott – gyakorlatát, amelynek legjelentősebb gyakorlati példája a lokalizációk nagy száma. Indiában az ország 22 hivatalos nyelve közül csak angolul érhető el a legelterjedtebb operációs rendszer, miközben a *Linux* különösebb nehézség nélkül átültethető bármely nyelvre. Ez volt az indítóoka annak is, hogy a norvég oktatásban terjed a *Linux* használata. A testre szabás további fontos területe azoknak a speciális, egyedi, de gyakran jelentős volumenű igényeknek a kielégítése, amelyek például a szuperszámítógépek operációs rendszereinek esetében merülnek fel. Míg a desktopok területén a Microsoft fölénye megkérdőjelezhetetlen, az ötszáz legnagyobb teljesítményű egyedi gép közül egy sem használ *Windows* operációs rendszert.

Bizonyos területeken csökkent vagy csökkenhet a szoftverek költsége is. Ez elsősorban azokra az országokra jellemző, főként a fejlődő világban, ahol a szoftverekre fordított összes kiadásoknak (*Total Cost of Ownership, TCO*) viszonylag nagyobb hányadát teszik ki a licenccégek. Különösen érdekes ebből a szempontból India helyzete, ahol nagyszámú képzett IT-szakember áll rendelkezésre, jóval alacsonyabb bérszínvonalon, mint Nyugat-Európában és Észak-Amerikában.

Társadalmi-gazdasági hatások

A digitális technológia megjelenése nem várt következményekkel járt a szellemi tulajdonjogra nézve. A másolatkészítés engedélyhez kötése a számítógépes alkalmazások esetében irreális feltétel lehet, ugyanis – mint említettük – a szélsőséges felfogás szerint önálló felhasználásnak minősül az adatok átmeneti tárolóba való betöltése is. Míg a szoftvereknél kezdettől fogva jelentkezett ez a probléma, az egyéb tartalmak csak az elmúlt években kerültek ebbe a helyzetbe.

Az internet lehetővé tette a korábban csak fizikai hordozókon hozzáférhető szellemi tartalom lényegében többletköltség nélküli és ellenőrizhetetlen többszörözését és terjesztését, s az új tömörítési formátumok segítségével kis fájl méret mellett is fenntartható a megszokott minőség. Ez többirányú kihívást jelent: egyrészt a szellemi alkotások megszokott módon történő terjesztése egyre kevésbé jövedelmező, és ezért a technológiai fejlődés jelentős ellenállással találja magát szemben a kiépült iparági szövetségek részéről; másrészt a digitális jogkezelő rendszerek (*Digital Right Management Systems, DRMS*) megjelenése felboríthatja a szabad vagy nem korlátozható és az engedélyhez, illetve díjfizetéshez kötött felhasználások között korábban kialakult egyensúlyt.

Korábban már jeleztük, hogy a szellemi közjavak megjelenése részben ennek az egyensúlynak a felborulására adott válaszként is értékelhető. A szellemi közjavak ugyanis lehetővé teszik, hogy a szellemi jószág tulajdonosa részben vagy egészben lemondjon egyes jogosultságainak érvényesítéséről.

A jogfenntartott tartalmat kínáló vállalkozások üzleti érdekeinek védelme elkerülhetetlenné teszi a szellemi tulajdon jog védelmének szigorítását. Ennek az az oka, hogy a technológiai fejlődés egyes forгатókönyveinek megvalósulása esetén lényegében elvész a szellemi termékek feletti rendelkezési lehetőség. Az azonban kérdéses, hogy a szabályozás szigorítása meghozza-e a várt eredményeket.

A szellemi javak használatára vonatkozó szabályozás módosítását a védelem erősítése és kiterjesztése mellett szükségessé teszi azonban a szellemi közjavak és a védett szellemi alkotások együttes vagy egymásra épülő felhasználása esetén jelentkező érdekellentétek feloldása, valamint a szellemi közjavak tiltott „kisajátításának” hatékony jogi eszközökkel való megakadályozása is.

A szellemi közjavak üzleti felhasználása egyre jelentősebb. E javak speciális vonása az, hogy versenysemleges (ingyenesen) hozzáférhetők. Ettől azonban nem szűnik meg az üzleti lehetőségek. Bárki megszerezheti például a szoftverek használati jogát, általában ingyenesen, és a szoftvert saját maga hozzáigazíthatja a kívánalmaihoz. Ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy a piacon tevékenykednek cégek, amelyeknek az a fő profiljuk, hogy nyílt forrású szoftvereket telepítenek és testre szabnak. Nyilván nem tennék ezt, ha ez a tevékenység nem lenne kifizetődő.

Kiemelt jelentőséggel bírnak a szellemi közjavak a közsféra számára is. Alkalmazásuk egyfelől hozzájárulhat az államapparátus olcsóbb és átláthatóbb működéséhez, másfelől pedig az állami (közösségi) források felhasználásával előállított szellemi javak esetében megteremthetők ezek közösségi felhasználásának a keretei. A szellemi közjavak használatának elősegítése az állam részéről jelentős szerepet játszhat az esélyegyenlőség megteremtése szempontjából is. A nyílt forrású termékek és specifikációk használatának támogatása az e-ügyintézésben például jelentősen elősegíti a tényleges esélyegyenlőség megvalósulását. Az e-közigazgatási alkalmazások között szép számmal vannak példák nyílt forrású megoldásokra.

Számos nyílt forrású program könnyedén elérhető és jól használható megoldást kínál a magánfelhasználók számára is olyan alapvető alkalmazások esetében, mint a böngészés, a levelezés, a szövegszerkesztés stb., ugyanis a magánfelhasználók könnyebben vállalhatják azokat az esetleges kockázatokat, amelyeket az üzleti szférában működő cégek nem engedhetnek meg maguknak.

Magyar vonatkozások

A szellemi közjavak és a mögöttes mozgalmak jelen vannak hazánkban is. Mi több, az *Open Access* tudományos publikálási mód elindulása budapesti kezdeményezéshez köthető. Mindenesetre az elkövetkező években a magyar nyelvű és eredetű nyílt forrású tartalmak és a nyílt forrású szoftverek használatának dinamikus növekedése várható hazánkban. Megalakult a *Free Software Foundation Hungary (FSF.hu)*: ez az alapítvány koordinálja sok szabad szoftver magyar változatának elkészítését. Munkatársai in-

tézik kezdetétől fogva az *OpenOffice.org* honosításával kapcsolatos tennivalókat, és 2002 márciusa óta a *Mozilla* programcsalád tagjait is ők honosítják. Nekik köszönhető, hogy van magyar nyelvű *Firefox* és *Thunderbird*, valamint hivatalos magyar *Mozilla* honlap is. Évek óta ők koordinálják a *Linux Documentation Project* anyagainak, a „Hogyan...?” (*howto*) dokumentumoknak a fordítását a Magyar Linux Dokumentációs Projekt keretében. 2004-ben felvállalták egy *Windows-platformra* való szabad szoftveres programgyűjtemény, a *TheOpenCD* magyar változatának elkészítését is. Emellett aktív szabadidős programokat szerveznek a szabad szoftverek népszerűsítésére, és segítséget nyújtanak az alkalmazásuk irányában történő „vándorláshoz” (*migration*) is.

A hazai „linuxos világban” ma még alapvetően a társadalmi szervezetek és mozgalmak dominálnak, azonban létezik már a „linuxos” fejlesztésekből és supportból élő vállalkozások szövetsége (Linux Ipari Szövetség – LIPSZ) is.

Viszonylag sok klasszikus linuxos technikai támogatást nyújtó cég működik nálunk is. Ezek tipikusan néhány fővel dolgozó kis- és mikrovállalkozások. Árbevételük az évi 20–200 millió forintos tartományban lehet. Megrendeléseik hosszú ideig elsősorban a kisebb cégektől érkeztek, a legkülönbözőbb ágazatokból (építőipar, tervezés, cipőgyártás, kereskedelem, takarékszövetkezetek). A megrendeléseket kezdetben elsősorban a linuxos szoftverek olcsósága motiválta, újabban azonban komoly, nagy projektekben is gyakran felmerül a *Linux* mint szóba jöhető platform. Ezeknél a megrendeléseknél már nem az ár a döntő szempont, hanem a megbízhatóság vagy a megoldás testreszabottsága.

A hazai linuxos cégek mellett a legtöbb nagy hardvergyártónak is megvan már évek óta a saját belső „linuxos csapata” (ezek általában a korábbi unixosokból nőttek ki), akik „házon belül” kiszolgálják az ügyfelek linuxos igényeit. Többnyire a rendszerintegrátor cégeknek is vannak linuxos szakértelemmel rendelkező alkalmazottai.

Van arra is példa, hogy a *Linux* rendszermagba és más nyílt forráskódú alkalmazásokba magyarok is „belefejlesztnek”, azonban kevés magyarnak tekinthető nyílt forráskódú fejlesztés van. A legsikeresebbek az *Mplayer* és a *Balabit Kft.* vezetésével fejlesztett *Zorp* tűzfalszoftver. Ez utóbbi szinte az egyetlen olyan magyar nyílt forrású szoftver, amelyből meg is élnek a fejlesztők.

A *Creative Commons*-licencek gyűjteménye is elérhető már magyarul, és A szabad kultúra címmel megjelent Lawrence Lessignek a *CC* mozgalom elindítását megalapozó könyve is. A magyar *CC* portál elindítására 2005 őszén került sor (www.creativecommons.hu).

Összegzés

Az elmúlt 10-15 évben a nyílt forrású (*open source*) szellemi alkotások megjelenése következtében bővült az úgynevezett szellemi közjavak köre, és jelentősen átalakultak a szellemi alkotások létrehozásához és értékesítéséhez kapcsolódó iparágak. Az *Open Source* mozgalmak jelenleg a legnagyobb hatást a szoftveriparra gyakorolják, hasonló hatások várhatóak azonban a szellemi alkotások másféle kategóriáiban is. A szellemi közjavak gyarapodása hozzájárul a szellemi termékek díjfizetéshez kötött és ingyenes felhasználása közötti egyensúly helyreállításához, amely a digitális technológiák elterjedése miatt felbomlott.